Tarján Tamás

Elég a jóból

Magyar badar

Köztudomású, hogy bármiféle – hossz- vagy keresztmetszeti, tematikus, reprezentáló stb. – antológiát összeállítani (a gyűjteményes megjelentetés minden indokoltsága és kedveltsége ellenére) problematikus és kockázatos vállalkozás; nem hiába tapadnak e könyvtípushoz agresszív, tartózkodó vagy mentegetőző kritikai sablonok (egy antológia szükségképp mindig hiányos stb.). Különösen igaz ez a lírai, epikai és bölcseleti „kisműfajok", alkatilag-alakilag rövid és jobbára önmagukba zárt szövegek – például az epigramma, az aforizma, a sírvers, vagy akár a világszerűség megalkotására sokkal alkalmasabb szonett – esetében, s még fokozottabban az ironikus-szatirikus alakzatok – így a vicc, a tréfás sírvers, vagy éppen a limerick – antologizáló publikálásakor. A jelenség hosszasabb fejtegetése helyett elegendő itt a nemrég *Százegy aforizma* sorozatát közreadó Andor Csaba egyik velős megfogalmazását idézni a világról: „Ha az aforizmákat nézem, úgy látom, mindent elmondanak, ha a világot nézem, úgy látom, semmit sem". A parodisztikus, illetve az intellektuális vagy formai ötletre, gegre, csattanóra, meglepetésre kihegyezett (rövid, s végül is „mechanikusan" szabályozott) műfajok könnyen rákapatnak a habzsolásra – hogy mihamar az *üresség* teltségérzetével bágyasszanak el.

Mindezzel nyilván a *300 limerik*et az Európa Könyvkiadó számára kötetbe válogató, szerkesztő – és a bökversek egy tizedét író – Várady Szabolcs, a kortárs magyar irodalom egyik legjátékosabb (és legműveltebb) elméje is tisztában volt. Háromszáz gombóc bizony sok, ha együltőben esünk neki a tálnak. Tessék türelmesen, mondjuk tízesével szedegetni! Ami badar, azt is lehet *breviarizálni*! A *folytatásos* jelleg egyébkén is bele van kódolva az összeálllítás fejezetességébe, helyenkénti társkereső, társválasztó dialogizálásába, valamint egy majdani bővített edíció máris megpendített lehetőségébe. A helyesen választott olvasásmód nagyban növeli a befogadó esztétikai élvezetét.

Amikor Lakatos István az *Orpheus* 1992. 2-3. számában közzétette – a maga lejegyzésében – az 1950 táján keletkezett, évtizedeken át folklorizálódó, egyben már felejtődő vitriolos sírverseket (Ungvári Tamás párhuzamos tanulmánya szerint a történelmi haláltánc irodalmi dokumentumait), négy csoportba osztotta őket: *Kiválóak, Már elég jók, Elmehetősek, Gyöngék.* Várady – aki részint a korábbi termésből összeböngészte, részint és inkább a jelen gyűjtemény számára frissiben kérte, kapta az ötsoros badarokat – az egész kollekciót ki tudta állítani kiválóakból és elég jókból. Ami keveset elmehetősnek vagy gyöngének találunk, az inkább csak erőltetett, érdektelenül és véletlenszerűen repetitív.

Természetesen a *Magyar badar* tétje és volumene más, mint Lakatos közléséé volt (ugyanakkor a két műfaj összefüggésére Várady Szabolcs előszava is céloz). A városi, a „presszó-" sírversek együttese a literátus belterj kritikai – tiltakozó, magatanúsító, ön- és énmentő – megnyilvánulása volt, amely azonban a népköltészetben hosszú idő óta érlelt ironikus figurációt vitt tovább, és lappangásában maga is örökséghagyónak bizonyult, hiszen élőket célba vevő (ál-) epitáfiumok azóta is bőségesen íródnak, legfeljebb és szerencsére nem az 1947 és 1953 közötti keserves aktualitástól sajtolva. Az Európa újdonsága viszont az első organikus és kiterjedt honosítási kísérlet egy nem hazai gyökerű, sőt az angolok által specifikusan csakis sajátjuknak vélt műfaj esetében. Ezt az angol (ha angol, és nem ír vagy más) alapformára hurkolt *limerick* és a magyar variánst zsinegelő, egy böggel kevesebb *limerik* eltérése is kifejezi. (A *badar* szinonima Kosztolányi Dezső fordításának, névadási leleményének köszönhető. A monoton mély hangzásának önrímével is operáló *Magyar badar* cím közvetlenebbül talán a minden idők egyik legjobb – itt fragmentáltan az előszóba került – magyar limerikjét író Orbán Ottótól. *A világ teremtése és egyéb badarságok* című 1977-es kötetétől eredeztethető.) A szerkesztői eszmefuttatás épp annyi komolykodást és komolytalankodást enged meg a helyenként szófacsaró lapokon, amennyi simul a tárgyhoz (és a magyar irodalom *játszó* köztársaságához). Az elemzés és példatár sok fontosat tudat a limerickről és a limerikről (fogyasztásának beosztásos gasztronómiáját nem étel-, hanem ital-hasonlattal: a jó burgundi mértékletes kortyolgatásával szorgalmazva): érzékelteti azt is, hogy a műfaj alapvetően irodalom- és nyelvkritikai irányultságától nem idegen a társadalom – és ideológiakritikai attitűd sem, de – mégoly áthágható – szabályai és *rigid* képlékenysége nem erre, hanem inkább a fikcionáló, pszichologizáló személyiségrajz, személyiségkritika felé mozdítják (maradva a sírvers-párhuzamnál: míg azt a konkrét alakmegnevezés élteti, teszi vibrálóvá és mulatságossá, ezt a kitaláció, az egyedi, játékos névadás, mellyel a limerik vizes lepedőjét egy nem létező, ám típusában létezhető úrra vagy nőre húzzák rá. Ilyen személynevek a kötetben – majdnem mindig az első sort záró, kétszeresen rímhívó helyen –: Klerensz, Kettyenke, Torokka, Orálka, Onlájnka, Francka, Érke, Csórika és a többi. Ezeknek gyakorta kicsinyítő képzős – nem feltétlenül feminin – nominációi is sokat elárulnak a hangütésről). A leglényegesebb tudnivaló – s ennek ismeretében szinte bármely betűvető felléphet a limerikezés első, bár még igencsak alsó lépcsőjére –: az *a a b b a* rímképlet és a *b* rímű sorok kurtább, begubózóbb, kontrasztáló volta az *a* rímszerkezet fölényével szemben. A versmérték, a sorhosszúság elhanyagolhatóbb, magyarra – vagy más nyelvre – józanul adaptálható (hiszen sokszor az angolok sem tartják be).

A 300-as határszámnál megállapodó Várady kilenc fejezetbe osztotta anyagát. Az I. (*Mire jó a limerik?*) tíz verse ars (fals) poeticául szolgál. A II. (*Nagy hegy a Popocatepetl*) a lokális célzatú limerikekből foglal magába negyvenötöt, a III. tizenegy verssel az állatoké (*Élt a skót Felföldön egy holló*). A IV. és V. voltaképp a klasszikus limerick továbbélése (*Volt egy úr…*; *Volt egy nő…* – általában *úgy hívták, úgy hívják* folytatással), összesen huszonöt darab. A VI. a helyhez és személyhez nem kötött badarságok ciklusa (*Ült az új rabtárs a cellában*): ez a kilenc mű inkább előbbre kerülhetett volna, hogy ne szakítsa meg a VII. (*Beh elmúlt fölöttünk ezer év!*) felé az utat. Ebben – negyvenegy limerikben – a minimálformula (mely el is illanhat) a történelem kisebb-nagyobb alakjaira siklatja át magát (*Volt egy ős, úgy hívták, Botond*; *Volt egyszer egy nagy bölcs, Hegel*; *Megmondta a Lukács api*; *Van egy úr, úgy hívják: Grespik*; *Millenáris* stb.). De hasonló a VIII.-ban az a harminc is, amely az irodalom és a művészet igazi és zseb-géniuszaira koncentrál (…*ebbe tunkolt maga Proust is!*). A 172. limeriknél aztán a könyv végre megkezdheti már eddig is várva várt legigazibb, legszínvonalasabb önmagát. Innentől a IX.: a *Piroska pedig – hamm! Bekapta.* fejezetben „az található, ami a fundamentalista felfogás szerint egyedül méltó a limerik névre. A mi antológiánk liberális – ha úgy tetszik, puhány – felfogásban készült, de azért hogy, hogy nem, ez a része a legterjedelmesebb". Vagyis a „szexlimerikeké". Benyomakodott ez a téma már a korábbi fejezetekbe is, persze. Az általában csak számmal, néha címmel jelölt – vagyis részben az angol közléstradíciót követő – vershalmazban a 47.

rímszavai (*a* helyen) ezek voltak: Márokpapi – jár ott tapi – már ok, Kati! (Egyelőre monogrammal illessük csupán a szerzőt: T. Gy. Idézetek helyett, takarékosságból és poén-lenemlövésből, a továbbiakban is jobbára az *a* + monogram hivatkozással élünk.) Ez a 47. az „elég jó" kategóriájába sorolható, nem lévén sokkal több egyszerű rím-automatizmusnál. „Elég jó", többek között, a 2. (limerik? – megrimelik – rimalik; V. Sz.), a 22. (d'Orsay – orrspray?" – d'Orsay?"; G. Á.), a 44. (Isztimér – Kriszti mér – hisztimér; T. Gy.), a 48. (Nagylak – ablakszaklap; I. A.), a 81. (Marcella – szar cella – parcella; Cs. K.), a 133. (hajsza – kivajazva – bajsza; I. A.). A legutóbbiból kiviláglik, hogy mint minden, a limerik is mulandó (a sírvers tréfás változata akkor lesz oda, ha alanya *meghal*). A rímeivel jelölt *TV-limerik* „a Csigán a Jakupcsek, / Magyar 1: Papp Endre bajsza" kijelentéseket teszi. Hol van már a „Csiga"…? s milyen messze a TV1-től ama végkielégített bajusz!

Az antológiát e sorok írója is úgy olvasta – nem végig, hanem részletekben –, hogy a szerzők kilétét csupán találgatta, utólag azonosította. „Elég jó" hozzávetőlegesen 220-240 van a kötetben. „Kiváló" a többiből vagy 40. Remek arány!

A „kiválóak", bár a IX. fejezetben sűrűsödnek, másutt is képviseltetik magukat. Szemelgetve: 1. (versbe szédül – versbeszédül – persze médül; M. L. A.), a 39. (Apostag – lakos tag – a posta (g); O. O.), a 62. (leve tette – levetette: – húslevet ette; M. L. A.), a 85. (Antónia – aggódnia – agónia; T. Gy.), a 88. (Etel – *csetel* – Net el!; V. Sz.), a 126. (Lukács api – mint a kapi, – elmehet a pi…; V. Sz.), a 167. (Petri – pedri – Eh, tri!; V. Sz.). Aligha kétséges, hogy e kiválasztás szubjektív, véletlenszerűségében is jelzi azonban a rímálmokat, a literarizálást, a variativitást, az egész antológia nem fakuló üdeségét. S hogy a limerik az igazság erejével ható „hamisportré".

A IX. fejezet „főszövegéből" tulajdonképp limeriktípusokat kellene kiszedegetnünk. Például azt az alakzatot, mely egy 3-4 sornyi viccet rejt a műformába, tehát tulajdonnevet keres saját maga felsziporkázásához. Ilyen vicc-limerick az előszóban angolul idézett pazar badar darab az öregemberről, aki azért vett feleségül három nőt, mert „Egy, az képtelenség, a bigámia pedig bűn, uram!" Az öreg lehetne fiatal is, és csak azért Lyme a lakhelye, hogy összecsengjen. Ennek „felel meg" a 199.: a szexet „két kapura" játszó nő legyen Laura, és így belefér – ha tényszerűen nem is őbelé – az ura (Cs. I.).

A leltárszerű idézés semmivel sem jobb, mint a lineáris olvasás, nem hagyható azonban említetlenül a 204. (N.Á.), a 211. (Ramadánon – a madámon – ama dánon; M. L. A.), a 218. (Dalma – nyugalma – nyal ma?"; V. Sz.), a 225. jellemrajza (K. I.), a 227. (Csenger – tenger – úthenger; nem Cs. K. írta, hanem K. I.), a 235. (Torokka – dologra – le-torkolta!; T. D.), a 262. (Patyomkint – hagyom kint! – naponkint!"; P. G. Zs.), a 274., egy *Trágáriácska*-sorozat részeként (Gabikát – rabigát – a likát; L. L.), a „ni, mijen dicnók"-ból a 278. (Igor – mikor – dákói szigor; B. R.), a 289. (kúrtam Furtán – furcsán-kurtán – kurtán kúrt a Kurt ám!"; T. Gy.), a 296. (Szerén – tízszer én – visszerén; H. K.). A kisebb-nagyobb ciklusok mellett a támadás-védés-visszaszúrások is látványosak: 168., *Mikrocsíp* (O. O.) – 169., *Visszacsíp* (V. Sz.), 64., *Hatodik kerületi limerik* (Sch. G.) – 65., *Hektor fellebbez* (M. M.).

A kötet szerzőiről külön névmutató tájékoztat. Kitűnik, hogy a hazai limerikírás olyan óriásai folytak be a munkába, mint Boda Béni, Vac Demeter, Vadász Géza, vagy az e sorban is tán legnevesebb Névtelen. A copyright-névsor és e mutató eltéréseit olyasfajta rejtvényfejtő mutatványokkal lehet (esetleg) feloldani, amilyenekre limerikzanzáink esetében is szükség lehetett. Járuljunk hozzá a megfejtésekhez annyival, hogy – mások mellett – Bognár Róbert, Csengery Kristóf, Csukás István, Fodor Ákos, Gergely Ágnes (a magyar limerikezés egyik úttörője), Hamvai Kornél, Határ Győző, Imreh András, Kertész Iván (elszabadulva az operák mellől), Kovács András Ferenc, Lator László, Magyar László András, Mesterházi Mónika, Nádasdy Ádám, Orbán Ottó, Papp Gábor Zsigmond, a tíz sorukat együtt költő Peer Krisztián és Térey János, Schein Gábor, Szőnyi Ferenc, Tandori Dezső, Timár György szatirikus vénájára számíthatott a spiritus rector, Várady Szabolcs, aki csak maga tudhatta néhányukról, hogy e műfajban is otthonosak (s volt, akitől kért, de nem kapott; és, mint mondja, lehetett, akitől kérnie kellett volna, de nem kért). Öt-hat játszótárs felbukkanása e terepen örömteli meglepetés. A többiek költőversenyeken, televíziós képernyőn sokszor igazolták rátermettségüket, és általában tevékenységük fő ágába is belenő a limerik igényelte gondolkodás- és formálásmód. Átütőbb jelenlét volt remélhető – szép számú fabrikátuma ellenére – Kovács András Ferenctől, az imitációk nagymesterétől; eléggé visszafogta magát Ferencz Győző; s úgy fest, Varró Dániel a közelmúltban műfordításainak nyelvi univerzumára s nem másra összpontosított.

A kiadónak látnivalóan szívügye volt a könyv. A fekete és a fehér színt összeugrasztó tervezés Fábián István érdeme (aki azonos az 1984-es *A képzelet bádogtornyai* és az 1990-es *Némulat* képverseket és illusztrációkat is készítő képzőművész-költőjével). A szokatlan – majdnem négyzetes – formájú, itt-ott karikatúrákkal élénkített antológia ferdén vágott fekete dobozkába került, amitől ütköztető karaktere, vidám szokatlansága, az humour noirral határos groteszkuma még szembeszökőbb. A gyűjtemény az irodalmi rangú – bizonyos fokig műfajteremtő – magyar humor létének és önismeretének tanújele. Igen jó, s mert saját lehetőségeivel majdnem minden ízében arányos, éppen elég a jóból.